

А 40219
101

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
САМОУПРАВА СРБА У МАЂАРСКОЈ

30.55

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига С1

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 22

ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ О СРБИМА У МАЂАРСКОЈ

ЗБОРНИК РАДОВА СА ОКРУГЛОГ СТОЛА
ОДРЖАНОГ 6 – 8. ДЕЦЕМБРА 1998.

Примљено на IX скупу Одељења друштвених наука 28. децембра 1999. године,
на основу реферата академика Милоша Мацуре, Драгослава Антонијевића,
Николе Чобелића, Славка Гавриловића, Павла Ивића, Александра Фире,
Михаила Марковића, Димитрија Стефановића дописног члана
Војислава Становчића и професора: Миодрага Јовановића, Динка Давидова,
Предрага Степановића и Николе Пантелића

Уредници

НИКОЛА ЧОБЕЉИЋ

МИЛОШ МАЦУРА

ГОРАН БАШИЋ

ПЕТАР ЛАСТИЋ

УДК: 325.1 (459)(463.41)

930.85 (459)(=463.41)(48)

Будимпешта, 2003

О старим српским записима и натписима у Мађарској

Многа сазнања о духовном и материјалном животу минулих времена заснована су на краћим или дужим, махом случајним текстовима, исписаним на различитим материјалима. Често су ти текстови усамљени весници појединих момената из прошлости. О њиховој важности на српском духовном простору каже се: „Без претеривања може се рећи да корпус записа и натписа представља један од стубова на којима је почивао развој историографије у нашем веку. Његовом значају доприноси и околност да се на нашем тлу сачувало мало извора и да је сваки и најмањи текст драгоцен.”¹ Познато је, на пример, да се у записима чувају бројна и значајна сведочанства о Великој сеоби и о ономе што је њој претходило.² Многе вести о преписивачкој школи Рачана крајем XVII и у првим деценијама XVIII века у Сентандреји и у другим местима Угарске, као и о личности и схватањима јеромонаха Гаврила Венцловића Стефановића у првој половини XVIII века садржане су у записима различитих рукописних књига.³ Стари натписи, који су чешће, сходно духу владајућих естетских принципа, веома раскошно опремљени, на црквеним и световним споменицима Сентандреје,⁴ као и других насеља у Мађарској, обавештавају о важним чиновима, догађајима, о значајним личностима, оснивачима, приложницима и др.

Ови стари текстови, поред уобичајене духовне, културноисторијске, друштвене, филолошке или неке друге актуелности, више пута имају и књижевне одлике и естетске вредности.

Класична збирка старих записа и натписа Љубе Стојановића јасно показује како одговарајући текстови који су створени, или су сачувани на историјским просторима северно од Саве и Дунава, и по језичком изразу и по садржини чине неодвојиви део јединственог српског корпуса.⁵ У том погледу поучна је и

¹ С. Ђирковић, *Уз прву кжигу старих записа и натписа*, (у поговору уз репринт) Стари српски записи и натписи, Скупио их и средио Љуба Стојановић, I, Београд 1982, 4.

² *Очевици о великој сеоби Срба*, Приредио Ђ. Трифуновић, Крушевац 1982, 12-13.

³ О томе видети радове: Ј. Скерлић, *Српска књижевност у XVIII веку*, Београд 1923, 161-172; L. Constantini, *A proposito della lingua di Gavriilo Stefanović Venclović*, *Ricerche slavistiche*, XIV, Roma 1966, 53-76; М. Павић, *Гаврил Стефановић Венцловић*, Београд 1972, нарочито 7-29. О. Nedeljković, *The Linguistic Dualism of Gavriilo Stefanović Venclović and „prosta mova” in the Literature of the Orthodox Slavs*, *Studia slavica mediaevalia et humanistica Riccardo Picchio dicata*, II, Roma 1986, 539-557.

⁴ Већина тих натписа описана је и на различите начине објављена, између осталог, у радовима: Л. Терзин, *Из прошлости Сент-Андреје*, Календар Српске православне епархије бачке за преступну годину 1944, 177-189; П. Фојт, *Сентандреја*, Будимпешта (б.г.), што је српски превод скраћене и популарне варијанте мађарског издања: Voit Pál, *Szentendre művészeti emlékei*, (сепарат из књиге: Magyarország Műemlékei Topográfiaja – Pest megye Műemlékei, II, (редакција:) Dercsényi Dezső, Budapest 1958), Budapest 1959, које такође даје више словенских натписа мађарском преводу; неколико десетина надгробних натписа објављено је у раду: Д. Стефановић, *Епитафи у српским црквама и портама у Сентандреји*, Сентандрејски зборник, I, Београд 1987, 309-328 (са 37 слика).

⁵ *Стари српски записи и натписи*, Скупио их и средио Љуба Стојановић, I, II, III, Београд 1902, 1903, 1905; IV, V, VI, Сремски Карловци 1923, 1925, 1926 (репринт: Београд 1982-1988).

сразмерно недавно објављена збирка записа и натписа из Војводине од Петра Момировића.⁶

Географске, историјске и духовне координате јединственог корпуса добро се представљају на примеру поменика који је нађен у окуву Богородичине иконе Манастира Хиландара из 1643. године.⁷ Судаћи по штампаном тексту, поменик је исписан у духу диглосије, карактеристичне за оновремену српску писменост. У уводном делу молитвене-духовне садржине српскословенски се меша са ређим рускословенизмима. Део који садржи набрајаље „уписаних” има више елемената српског народног језика. Ту се наводе имена глава и чланова породица („родова”) свештеника, међу њима и митрополита јенопољског Лонгина, и световних лица, међу њима и угледника из Ердеља (Трансилваније), Коморана, Острогона, „доњег” Београда, као и других места. Већи део уписаних има лична имена из хришћанског именослова у српском језичком лику (Петар, Михаило, Марко, Никола, Јова, Леонтије, Ђура; Мара, Анђелија, Јелка, Ана, Катарина и др.), а мањи носи српска народна имена (нпр. Вуксан, Драгоје, Продан, Радојица, Вранеш; Рада, Јагода, Стана и др.). Истовремено ширу, не само језичку, већ интересничку и интерконфесионалну симбиозу историјских југоисточноевропских простора наговештавају преостали облици имена, као што су Барбул, Габор, Ђурка, Мартон, Радул; Димитракиница, Илонка и др.

У оквирима јединствене традиције старих записа и натписа треба посматрати и оне текстове који су до данас сачувани у Мађарској. Они су, слично целини којој припадају, одређени црквеним и религиозним релацијама, односећи се на широки дијапазон стварности у којој је оновремени човек живео. Део тих текстова настао је ван историјских простора Мађарске, али се данас налази тамо, док је део саздан на тим просторима. Исписивање првих се чешће везује за времена пре Велике сеобе, а стварање других је учесталије у периоду после тог судбоносног историјског догађаја. Већина ових других од значаја је и за историју српске дијаспоре, као и за шире окружење у којем је она живела.

Илустративне примере из грађе у Мађарској наводимо према главним садржинским врстама и према предметима на којима су исписани, како је то установио Љуба Стојановић.⁸ Унутар исте врсте, према наведеним критеријумима, примери се дају по хронолошком реду. Текстове саопштавамо на основу принципа дипломатичког издања, чувајући скраћенице са титлама, оригиналну интерпункцију и графију великих слова, с тим што се надредна слова спуштају на своја места у реду. Већина текстова до сада није објављивана.⁹

Актуелни записи свакако су најчешћи у старим и старијим рукописним и штампаним књигама. Због честе анонимности стваралаца старе књижевности и уметности њихови потписи имају велику вредност. Они се више пута јављају и у

⁶ П. Момировић, *Стари српски записи и натписи из Војводине*, I, II, III, Нови Сад 1993, 1995, 1996.

⁷ Текст поменика објављен је у шестој књизи Љубе Стојановића (*нав. дело*, 167-169).

⁸ Таква његова класификација текстова показана је нарочито у навођењу садржаја („Преглед”) уз трећу и шесту књигу (*нав. дело*, стр. V-VI).

⁹ До сада нису објављени текстови који ће се навести под бројевима 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, као и 13, 14 и 18. Прва група текстова је из рукописних и штампаних богослужбених књига чији је опис сада у току. На књиге које се данас чувају у збиркама Стоног Београда (Székesfehérvár) пажњу нам је скренуо и о њима основне податке саопштио господин Калман Бор (Bor Kálmán), пензионисани библиотекар Мађарске националне библиотеке „Сечењи”. На колегијалном поступку и овога пута изражавамо дужну захвалност. Записи под бр. 2 и 6 недавно су објављени у раду: R. Cleminson, *The Cyrillic MS Codices of Budapest University Library*, *ПОЛИТИ КЊИГОПИСАНИЈА*, 27-28, 5, 9. Раније су објављени и текстови под бр. 1, 16 и 17 (в. напомене уз њих).

богослужбеним рукописним књигама из XVI века, које су се, изгледа, чешће користиле код Срба у Угарској све до њиховог масовног замењивања штампаним књигама током XVIII века.

Колофон са традиционалним молитвеним „зазивима” у Минеју за март 1548. године потписао је „дијак Борчи” Јоан.

1. Слѡва трѡице трѡстаа и безначел'наа. Слѡва влѡдцѣ моемѡ црѡу хрѡстоу: Писа сїю к'нигѡ м'ногогрѣшны. іѡанѡ дїѡакѡ борчы. ѣѣ. и ѡѡ. (7056 тј. 1548) маїѡа кѣ.¹⁰

Минеј служабни за јануар и март (конволут), први део конволута из првих деценија XVI века, Рукописна збирка Библиотеке Српске православне епархије будимске, Сентандреја, без сигнатуре, л. 420. Раније је припадао некадашњој титошкој цркви у Барањи.

Текст дијака Петра у лепо опремљеном Апостолу из 1572. године репрезентативан је јер садржи више заједничких обележја записа византијске грчке и старе српске књижевности.¹¹

2. Вѣ лѣт ѣѣ.п. (7080 тј. 1572) исписа се сїа сѡта и вѣжств'на кнѡга глѡкми апслѣ рѡкою мнѡгогрѣш'нагѡ и ман'шагѡ вѣ дїѡцѣхѣ зѡвомѣ петра всакое добро ти желна а с печали исплнѣнѣ добрѣи недмешан млѣ се и колена калѡе аѡе вѡдетѣ чтѡ погрѣшен' - но люб'ве хрѡсѣ ради исправлїѡайте, а не клѣните, и мене трѡудив'ша се вѡслѡвите, да и ѡѡи ѡлѡчимѡ стати ѡ дѣснѡу нелицемер'нагѡ сѡдища. ѡ в'сѣпѣта трѡице помилѡди раѡа своѡгѡ петра. трѡудив'ша се ѡ кнѡги сїе. вѡ млѡстивѣ да помилѡкт' тѣ и вѡслѡвит' те. вѣ вѣкѣ аминѣ (последња реч је исписана као врста криптограма).

Апостол служабни, Универзитетска библиотека „Лоранд Етвеш”, Будимпешта, Цод. Слав. 1, л. 3'. У првој половини XVIII века припадао је шошкутском свештенику Павлу Илијићу (в. запис 5 и коментар уз њега).

Једноставнији, без молитвених зазива, али информативнији за околности писања је потпис „Крагуја најмањег” испод службе Преноса моштију св. Николе у Октоиху из последње деценије XVI века. Може се само претпоставити да је у тексту реч о митрополиту призренском Михаилу, о којем се у назначено време говори у литератури.¹²

3. Сїа слоѡвѣ сѣписа се вѣ лѣт ѣѣ. тисѡушно (!) . р и, в (7102 тј. 1594) мѡсца апрїли, л. вѣ дни всеѡсѡщеннагѡ и хрѡстолюбѡѡгѡ. митрѡполит. кѡр миѡаил. При дѡховникѡ. кѡр дѡѡдсїю: квѡд пидѣхѡ ѣдѡшѡ (рашчитано: писа Крагуј манши).

Октоих петогласник, Библиотека Стонобеоградске бискупије, Стони Београд (Székesfehérvár), сигнатура 352, л. 15. Раније се користио у некадашњој адоњској цркви.

У раскошно опремљеном Јеванђељу из последже деценије XVI века, чији писар није познат, запис је оставио знаменити сликар поп Страхиња из Будимља о томе чијим је „повеленијем” и када осликао минијатуре јеванђелиста у кодексу.¹³

¹⁰ Део овог записа два пута је саопштио Љуба Стојановић (*нав. дело*, IV, бр. 6262 и VI, бр. 10071) на основу текста из Летописа Матице Српске (25, 1831, 25-26) који је са више других текстова преписао Адам Драгосављевић из Вуковара. У тим преписима писар кодекса је „Јоан дијак Борич” а година писања је 1545. Оба податка смо другачије рашчитали.

¹¹ О тим обележјима видети радове Владимира Ђоровића: *Утјецај и одношај између старих грчких и српских записа и натписа*, Глас СКА, LXXXIV, Београд 1910, 1-60; *Узајамне везе и утицаји код старих словенских записа*, Глас СКА, CLXXVI, Београд 1938, 101-170.

¹² О томе поредити: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд 1996, 325.

¹³ О стваралаштву попа Страхиње видети радове Сретена Петковића: *Делатност зографа попа Страхиње из Будима*, Годишњак Завода за заштиту споменика културе, Старине Црне Горе, I, Цетиње 1936, 113-127; *Српска ументост у XVI и XVII веку*, Београд 1995, 91-92.

О одржавању црквених књига, тј. о њиховом корицењу („оправи се”) обавештава белешка из 1737. године у Октоиху некадашње адоњске цркве.

8. Сѣи ѡктоихъ, цркви Ядонске. Храма стїе троцѣ. ѡправи се мѣсца септемвра 1737.

В. запис 3, лист налепљен на унутрашњу страну предње корице.

У једном штампаном октоиху недатиран текст, који је вероватно исписан у првој половини XVIII века, односи се на ишчитавање црквене књиге.

9. Сна кнѣга црѣковна ѡспение прѣсветие Бѣци влѣдци нашеих (!) започе е никола поповићъ ѡт мале госпође ѡчатиѡ е. триредъ четрѣтога (!) глса ѡкѣтоѡ (!). а петога самѣ ѡктоѡ (!) глса ѡчатиѡ едаредъ.

Октоих *правогласник*, Цетиње, штампарија Ђурђа Црнојевића, 1494, Музеј „Свети краљ Стефан”, Стони Београд, без сигнатуре, инвентарски бр. 567/1913, лист налепљен на унутрашњу страну предње корице. Раније се користио у некадашњој адоњској цркви.

Недатираном белешком, која је вероватно исписана у XVIII веку на угарским просторима, у Ловранском триоду испољава се критика на основни текст тог кодекса.

10. Сѣи трїѡдъ кожнїи нїе оунышї изводи наиволи тко се хоцетъ из него оучити ї левачки ѣе се наоучити. чтѡщемѡ же гнѣвъ, а слышешемѡ великъ смехъ.

Триод *цветни* (адлигат), крај XIII или почетак XIV века, као и касније уметнути листови, Рукописна збирка Библиотеке Српске православне епархије будимске, Сентандреја, без сигнатуре, л. 139. Раније се, претпоставља се, користио у Дунафелдвару, а касније чувао у ловранској цркви.

О елементарној непогоди 1739. године извештава кратак текст у Минеју из Титоша. У вези са тим је и коментар Пантелејмона Јовановића, који се 1761. године у истом кодексу потписао као свештеник титошки.

11. аѡлад лета да се зѣна кадъ се е земѣла тѣресѣла месеца анѡарїа кд данъ.

12. Подписаше Нѣкїи старъ сѣеникъ когда се земля тресе лѣта 1739 ѡ (!) года. |анѡарїа 24 день. И такѡ Намъ Свидѣтельстветъ и изъялетъ по писанїю семѡ.

В. запис 1, ректо и версо страна задњег прикоришног листа.

У матичној књизи умрлих сентандрејске Ђипровачке цркве свештеник Петар Димитријевић исписао је краћи панегирички текст поводом упокојења митрополита Мојсеја Петровића.

13. В тоже лѣто 1730. мѣсца ѡвгїа въ кѣ день. престависѡ рабъ бѣжїи гсднѣ нашѣ митрополитъ и архїепископъ моѡсей петрович. поживѣ блгчестнѡ и добре оупасѣ стадо свое, тои саставилѣ оучителницѡ, или рещи школѡ, в' карловцы и въ вѣлеградѣ, и много попеченїа имал ѡ нихъ. предастѣ дѡшѡ свою блгчестнѡ гсдвї. в' пидлникъ въ ї часѣ дне тако повѣствѡютъ. или рещи въ д часѣ по полдне, в' вѣлиграде тамо и погребенъ естѣ.

Матична књига умрлих, књ. I Цркве св. Петра и Павла (Ђипровачке), година 1720-1777, Архив Српске православне епархије будимске, Сентандреја, л. 17.

Матична књига умрлих сентандрејске Благовештенске цркве садржи вишеструко интересантан запис о упокојењу и сахрани попадије Марије, који је допуњен поучним биографским подацима, као и неконвенционалним напоменама. Део текста је штампан у виду формулара (у нашем издању подвучен део), а конкретни подаци о упокојеној исписани су руком.

14. Раба Бѣжїя Марїа |ереа Николаа сѡпрѡга Гр'ка Жителница Стыхъ Андреи (: Исповѣдавши прежде согрѣшенїа своа |ерею Кѣрїлѡ Стоянович' Парохѡ Цркве ст: Николаа Кѣпровачке Сентъ Андреи сѡцїа, и причастившїся стыхъ Таинъ:) Престависѡ мѣсца Септемвриа дне 9ѡ лѣта преположеннагѡ. И погребесѡ въ земљу мѣсца и дне под лѣтомъ

постављенаго, во Гробиѣ в' цркви Блговѣщенскои (као напомена:) поживе лѣтъ 92, 24 дѣтей роди (са стране је заведено:) 1781 мѣсца сѣтем (!) дне 10 (бр.:) 3.

Матична књига умрлих, књ. I Цркве Благовести пресвете Богородице (Благовештенске), године 1781-1857, Архив Српске православне епархије будимске, Сентандреја, л. 2.

Од текстова на многобројним и различитим свештеним сасудима наводимо онај који се налази на антиминосу митрополита темишварског из 1623. године.¹⁷

15. (На горњој пречки крста због закрпе види се само део текста:) „Ц, (инсигнација са две стране крста:) ТС | ХС САНЪ | ТИЕ, (инсигнације уз ликове јеванђелиста:) ІСН МАРКО МАТӨЕА ЛЪКА.

МЎТРОПОЛИТА ТАМИШВАРСКАГО: КУР ВАРЛААМА ВА ЛЪТО 7131 (7131 тј. 1623) ПОМЕНИ ГИ РОСАИДЪ (!).

Антиминс (610 x 530 мм), Музеј Српске православне црквеноуметничке збирке, Сентандреја, без броја.

У сентандрејској Саборној цркви стоји од мрамора израђена „најлепша проскомидија у српским црквама XVIII века”.¹⁸ Изузетну барокну творевину са ктиторским записом дао је израдити епископ Синесије Живановић, родом Сентандрејац.

16. Ёгда Гдинъ Превѣщеннѣиши Сѣнесіи Живановичъ Епѣскпъ Ярадскіи Великоварадскіи Іенополскіи и Яльмадскіи посещалъ очествіе (!) свое ѹсердствова къ соборнои кафедралнои сентандрејскои Цркви (!) Храму. ѹспеніа Превѣтыа Бдцы Приложи Проскомидію сію за вѣчныи свои родители же и сродникивъ своихъ поменъ лѣта Гднѣ 1764. дѣ 25.¹⁹

Проскомидија, Олтар Саборне цркве, Сентандреја.

Од натписа на световним зградама Сентандреје свакако је најрепрезентативнији на неокласицистичком здању бивше српске школе. Над улазом најбољег остварења старије световне архитектуре у граду, на плочи од црвеног мрамора уклесани су симболи просветитељства (сунце, књиге, хартија, мастило, перо), у четири угла по једна цифра од датума 1793, као и текст којим је обележено подизање нове зграде за српску школу.

17. СѢративше. Непроходиміа. ЛѢзи. Во. Израдное. СѢбиталище. Члвѣкквѣ. Сеи. Храму. Блгороднымъ. Надкамъ. Посѣенъ. Въ. Третомъ. ГодѢ. По. Столѣтномъ. Поселеніи. Своёмъ. Постави. сервско. Народолубивое. Греческагѡ. Неѹнитскагѡ. Исповѣданіа. Общество. Во. Сѣый. Андрей.²⁰

Четвороугаона мраморна плоча на згради Музеја „Ференци Карољ” (до 1948. године зграда српске православне вероисповедне школе), Главни трг, Сентандреја.

Недавно је у Сентандреји откривен епитаф из 1690. године.²¹ Непосредно после Велике сеобе урађен гробни натпис је најстарији српски православни споменик те врсте у граду.

18. ПРЕСТАВИ СЕ ЗДЕ РАБЪ БОЖИ ВЕЛИЧКО ІСѢВИТЬ 1690.

¹⁷ Идентитет Варлаама, епископа темишварског, не може се са сигурношћу утврдити на основу историјског списка српских јерарха (видети Сава, епископ шумадијски, *нав.дело*, 50).

¹⁸ Д. Давидов, *Српски културноисторијски споменици Сентандреје*, Д. Медаковић, Д. Давидов, Сентандреја, Београд 1982, 118.

¹⁹ Саопштено у већ наведеним радовима Павла Фојта (видети напомен 4).

²⁰ Саопштено у радовима: П. Софрић, *Моменти из прошлости и садашњости вароши Сентандреје*, Ниш 1903, 67 (репринт: Панчево 1994, 54); Ж. Видак, *Српске школе у Сентандреји*, Рад војвођанских музеја, 11, Нови Сад 1962, 32, као и у написима Александра Терзина и Павла Фојта (видети напомену 4).

²¹ Надгробну плочу са записом у пролеће 1998. године открио је господин Коста Вуковић, кустос Црквеноуметничке збирке Српске православне епархије будимске у Сентандреји.

Четиороугаона плоча од природног камена, положена у јужном делу порте Саборне цркве близу звоника, Сентандреја.

У вези са прикупљањем и објављивањем старих записа и натписа у Мађарској јавља се више питања. Већа збирка тих текстова мораће сигурно имати основни хронолошки распоред. У оквиру таквог распореда текстови ће се моћи, према потреби, распоређивати и тематски и према материјалу на којем су исписани, или по месту налажења. Бројни граfiјски манири, који се показују и у нашим примерима, упућују на потребу да се правила дипломатичког издања, барем на нивоу писања великих слова и интерпункције, више прилагоде савременим правописним узорима. То ће олакшати читање и разумевање грађе.²²

Систематско прикупљање и објављивање актуелне грађе из Мађарске тек треба да се уради. Истина, многи текстови су и до сада објављивани у различитим радовима и на различите начине.²³ Тако су отргнути од могућег заборављања или нестајања. При раду на грађи пажњу треба усмерити на оне вредније текстове којима прети скоро ишчезавање, мислимо пре свега на натписе и епитафе који су највише изложени пропадању или губљењу, а често представљају значајна сведочанства из прошлости. С друге стране, списак извора остаје увек отворен за нова открића.

Поставља се и проблем прецизније идентификације записа у XVIII веку и касније. После Велике сеобе српско друштво северно од Саве и Дунава пролази кроз корените промене, што се одразило и у значајном делу књижевности и писмености. Између осталог, треба имати у виду да је Српска црква на назначеним просторима имала веома развијену администрацију са разрађеним језичким изразом. Истовремено у више значајних насеља угарских простора са већинским српским живљем званични језик локалне самоуправе био је језик Срба. У тим и сличним условима функције махом случајних бележака се сужавају и све више препуштају место устаљеним и конвенционалним видовима писменог изражавања у оквиру институција, као што су текстови из матичних књига умрлих у актуелном раду (бр. 13 и 14). У тим случајевима функција писаних текстова постаје све више издиференцирана, односно на неким нивоима значај и улога записа, као жанра, се мењају.

Дилема се јавља и у третирању оних штампаних (отиснутих) или делимично штампаних текстова XVIII и XIX века који се по неким критеријумима могу сматрати записима, као што су, на пример, текстови на графичким остварењима тог времена или запис бр. 14 у нашем раду.

При стварању веће збирке текстова поставља се и питање горње временске границе. У збирци Љубе Стојановића најмлађи текстови допиру до краја XIX века.²⁴ Таква горња граница одговарала би при обради актуелних натписа, али мноштву оновремених записа требало би селективно приступити већ од првих деценија XIX века.

²² Слични принципи примењени су у збирци Петра Момировића (нав. дело).

²³ Од више радова у којима су објављивани актуелни текстови, као што су и они који се спомињу у напоменама 4,9, 10 и 14, наводимо следеће: С. Ђурђевић, *Срби у Сегедину*, Споменик, CVIII, 10, Београд 1960, 99-151; Д. Давидов, *Иконе српских цркава у Мађарској*, Нови Сад 1973; Н. Синдик, К. Мано-Зиси, *Црквенословенска књига XVII-XIX века Библиотеке Епархије будимске у Сентандреји*, Археографски прилози, 9, Београд 1987, 181-277; исти аутори, *Црквенословенске књиге XVII-XIX века Библиотеке Епархије будимске у Сентандреји (II)*, Археографски прилози, 10-11, Београд 1988-1989, 149-246; Д. Давидов, *Споменици Будимске епархије*, Београд 1990.

²⁴ Љ. Стојановић, нав. дело, нарочито VI, 165.

Веома вредне информације садржаће разни регистри који ће се изградити на основу укупне грађе из Мађарске и који ће са сигурношћу показати многе духовне и културне релације обухваћених текстова.